

NY MUSIK

Josef Matthias Hauer – tolvtonsspel för stråkkvartett

Zwölftonspiel 18 Mai 1948

Seminar 1 (1952)

Zwölftonspiel 4 Oktober 1948

Zwölftonspiel (in drei Teilen) 31 Juli 1953

Zwölftonspiel 4 November 1953

—paus—

Zwölftonspiel 28 November 1953

Zwölftonspiel (in drei Teilen) 1953

Seminar 2 (1952)

Zwölftonspiel 27 Mai 1948

Zwölftonspiel 11 Oktober 1955

Langsamer Walzer (1956/57?)

Zwölftonspiel Jänner 1957

samtliga tolvtonsspel utom det avslutande sannolikt uruppförande

Quatuor Bozzini

Mira Benjamin, Clemens Merkel – violin

Stéphanie Bozzini – viola, Isabelle Bozzini – cello

Torsdag den 20 oktober, 2011, kl. 19.00

Caroli församlingshem, Borås

Entré 80/50:-

Josef Matthias Hauer (1883–1959) musik tar verkligen ut svängarna. Om än på ganska liten yta. Den befinner sig hela tiden i samma rum. Inget för den som alltid vill vara någon annanstans. Men om man nu har funnit den fulländade platsen, varför skulle man då flytta på sig? Från sin oansenliga lägenhet på Bennogasse 2 i Wien hade Hauer den perfekta utblicken i kosmos, och det är vad han ser därifrån som han redovisar. ("Ett tolvtonsspel är ett vintergatesystem! Än mer: väsendet hos, meningen med ett vintergatesystem!")

Att tolvtonstekniken ledde till något slags nationalchauvinistisk megalomani i Wien, staden som såg den födas, råder det väl ingen tvekan om. Schönbergs ord är ju bekanta: "Metoden att komponera med tolv toner kommer att säkra den tyska musikens hegemoni för de närmaste hundra åren". Men liknande tongångar förekommer även hos Hauer, och får väl sitt sorglustigaste uttryck i påståendet: "Amerikanerna har atombomben, vi har tolvtonsmusiken!"

Från 1952 och fram till Hauer's död 1959 anordnade hans elev Johannes Schwieger "Det österrikiska seminariet för tolvtonsmusik". I de av Hauer författade statuterna stod det bland annat:

1.) Seminariet är en specifikt österrikisk företeelse och skola för främst österrikare.

2.) Därigenom skall [tolvtons]verkets österrikiska prioritet garanteras och försteget av dessa upptäckter förbli knutna till Österrike.

Men så lättar han lite på gränskontrollen:

3.) Detta kulturverk skall komma alla (lämpliga) människor till godo. Alla (lämpliga) utlänningar kan här studera Hauer's tolvtonsmusik.

Bland dem som besökte seminarierna märks mycket riktigt en (lämplig) utlänning, nämligen pianisten David Tudor, som ju var den som tog med Hauer's musik till den nya världen, där han uruppförde flera stycken.

Hauer komponerade cirka 30 tolvtonsspel för stråkkvartett, det första 1947, det sista tio år senare. Bland de sammanlagt 25 tolvtonsspel som utgjort urvalsmaterial för den här konserten, förekommer bara två "tonarter", om vi nu för enkelhets skull kallar dem så (variationen är betydligt större när det gäller exempelvis tolvtonsspelen för fyrhändigt piano). Styckena börjar och slutar alltså på ett av två stora septimackord – ass, c, ess, g eller g, h, d, fiss. På ett undantag när går alla kvartetter i den förstnämnda "tonarten", alla utom de 14 som tillkom mellan den 4 november och den 22 december 1953, som del av det årets tolvtonsseminarium.

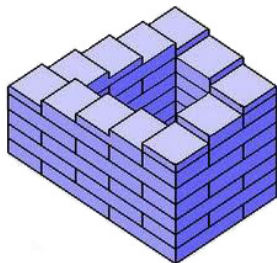
Zwölftonspiel 18 Mai 1948 är en ljus, ovanligt gungig och älskvärd stråkkvartett ”med en tolvtonsserie av Dr Wolfgang Kammerlander”.

Till den första årgångens tolvtonsseminarier komponerade Hauer två små, närmast koralartade, fyrstämmiga cirkelkanoner för stråkkvartett, vilka bygger på en och samma tolvtonsserie, som läses fram- respektive baklänges. Den enkla uppbyggnaden är gemensam med en förkrossande majoritet av tolvtonsspelen:

ABCD
BCDA
CDAB
DABC

Här finns för övrigt en tydlig parallell till en annan tonsättare som med samma entusiasm komponerade det ena verket efter det andra utifrån samma schema – även om han fyllde det med ett helt annat innehåll: Aldo Clementi.

Ett flertal av Hauers tolvtonsspels – i synnerhet de för fem violiner, varav det finns ett dussintal – är formade som diptyker, i två delar som är varandra intill förväxling lika. Den ibland enda påtagliga skillnaden mellan delarna är taktarten, som oftast varierar. I *Zwölftonspiel 4 Oktober 1948* går del ett i 4/4 och är rytmiskt mer sammansatt än den andra delen i 3/4. I just detta verk finns för övrigt ytterligare en koppling till Aldo Clementi, och till verk som *Passacaglia* för flöjter och *Danze* för två pianon tolv händer, i vilka tonsättaren försöker göra en klingande översättning av M.C. Eschers optiska illusioner. Musiken går runt, runt och sjunker ett tonsteg för varje varv – och ändå har man känslan av att den oavbrutet stiger. På samma sätt som hos Clementi – och som i Oscar Reutersvärd’s ”omöjliga figur” – kan man bli osäker på riktningen i Hauers musik, kanske allra tydligast i just detta verk.

Under sommarhalvåret 1953 komponerade Hauer två tolvtonsspels – närmast en- äggstvingar – ”i tre delar”: Choral, Rezitativ, Tanz. Den sats som utmärker sig är det korta recitativet, där två parallellförda stämmor rör sig i konstant motrörelse mot de

båda övriga, likaledes parallellförda. Denna teknik, som leder till en ytterst egenartad sats, betecknar Hauer i ett annat sammanhang som paraphonie.

Nära hälften av tolvtonsspelen för stråkkvartett komponerades alltså i ett enda svep mellan den 4 november och den 22 december 1953. De är alla nära besläktade, även om de genomgår en tydlig utveckling. Och utan att på något vis vilja rikta kritik mot mästaren, kan man kanske ändå fråga sig om han här inte sakta målar in sig in i ett hörn.

Medan vi är vana vid att karaktärsskilda rytmiska element blandas som i en stor gryta, vilket avsevärt bidrar till det mustiga, typiskt hauerska gunget, separeras de här efter hand och hamnar i var sin liten skål: fyra takter vardera av fjärdelsnoter, åttondelsnoter, trioler och sextondelar, om än inte nödvändigtvis i den följd. Detta schema gäller för 10 av de 14 styckena. En idé som visserligen dyker upp ytterligare ett fåtal gånger under våren 1954, men som Hauer senare av allt att döma överger. I det första av dessa tolvtonsspel, från den 4 november, bjuder Hauer på en mer traditionell rytmisk mix, medan han i det senare, från den 28 november, renodlat rytmiken.

Eftersom det andra tolvtonsspelet ”i tre delar” enbart finns som ”meliskt utkast” – d.v.s. ett slags musikalisk stenografi av tonsättarens egen hand – samt bitvis i hans egen tolvtonsnotation, men ej som partitur, annat än i en odaterad kopia av en av hans elever, vet vi inte slutdatum. Men vi kan konstatera att skissmaterial härrör från den 17 maj, 4 juli och 12 september 1953.

Zwölftonspiel 27 Mai 1948 bygger på samma tolvtonsserie av Wolfgang Kammerlander som det inledande, nio dagar äldre, tolvtonsspelet, och beskrivs rentav som ”version 2”.

Zwölftonspiel 11 Oktober 1955 är det enda tolvtonsspelet med närmast oavbrutet pumpande 16-delar, lite barockt i tonen kanske.

Langsamer Walzer är en titel som dyker upp några gånger i verklistan mellan 1953 och 1957. *Langsamer Walzer* för stråkkvartett existerar endast som stämmaterial, varför datum saknas. Förmodas vara skrivet 1956–57.

Zwölftonspiel Jänner 1957, alltså januari -57, är det i särklass mest spelade av Hauers tolvtonsspel för kvartett, det finns på skiva och har till och med spelats i Borås tidigare. Orsaken är enkel: partituret gavs ut på tonsättarens eget förlag, Fortissimo. Men uppmärksamheten är välförtjänt, det är ett av hans finaste verk, som delvis skiljer sig från sina föregångare. En unison melodi ställs mot koralartade harmonier, en melodi som om och om igen brister ut i den sedvanliga, fyrstämmiga, harmonisk-melodiska kontrapunkten.